

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ
МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТУРИСТСЬКО-
КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Троценко Тетяна

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Анотація

В статті на основі систематизації і аналізу літературних джерел і передового практичного досвіду визначено ефективність впливу туристсько-краєзнавчої роботи на формування моральних якостей молодших школярів. Представлено структурну модель формування моральних якостей школярів 3-4 класів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності, що забезпечує комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми.

На основі проведеного дослідження встановлено, що ефективність формування у молодших школярів моральних якостей в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності забезпечується: індивідуально-орієнтованим вихованням, яке передбачає активну участь в освітній діяльності кожного учня з урахуванням його вікових особливостей і особливостей особистості; комплексним підходом до виховання у молодших класах моральних якостей на уроках, в процесі позакласної і позашкільної роботи і спілкування з батьками.

Ключевые слова: структурная модель, моральные

качества, младшие школьники, туристско-краеведческая деятельность.

Annotation

In the article on the basis of systematization and analyzes of literature data and modern practical experience, the efficiency of the influence of tourist and local history activity on forming of moral qualities of younger pupils. The structural model of formation of moral qualities in pupils of the 3-rd and the 4-th forms in the process of tourist and local history activity is given, which provided a comprehensive approach to the solution of the problem.

On the basis of the study, there was found, that the efficiency of formation in younger pupils of moral qualities during the tourist activities are provided by: individually oriented education, which includes active participation in the educational work of each pupil based on his age characteristics and personal traits; comprehensive approach to education in younger pupils of moral qualities in the classroom, during extra-curricular activities and communication with parents.

Key words: structural model, moral qualities, younger pupils, tourist and land local history activity.

Постановки проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі розвитку особистості молодшого школяра важливе місце відводиться туристсько-краєзнавчій діяльності, яка завжди була і залишатиметься наймасовішою, найдоступнішою формою активного відпочинку й оздоровлення людей, одним із найважливіших засобів виховання юного покоління.

Основні завдання туристсько-краєзнавчої діяльності полягають у тому, щоб допомогти школі у навчанні й вихованні учнів, відродити духовність, моральність, національну самосвідомість, сформувати в них риси високої громадянськості; прищеплювати любов до праці; виховувати міцний і дружний учнівський колектив, установлювати й зміцнювати зв'язки між дітьми різних шкіл, сіл, міст, національностей; загартовувати учнів фізично й морально [5].

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури і досвіду практичної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів засвідчили, що за останній період підвищився інтерес до проблеми виховання юного покоління, поширилися напрями дослідження зазначеної проблеми засобами

туризму і краєзнавства. Зокрема це дослідження, які були проведені В.В. Лопатинською [1], С.П. Оришко [2], А.А. Самолук [3], В.В. Поліщук [4], Т.Ю. Троценко [5], Є.Г. Яхно [5].

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури й дисертаційних досліджень дав змогу зробити висновок, що на сьогодні накопичений певний досвід особистісного виховання учнів середнього і старшого шкільного віку засобами туризму і краєзнавства, однак проблема формування особистісних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності не достатньо широко розкрита і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Визначити умови реалізації структурної моделі формування моральних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Результати дослідження та їх обговорення. Як свідчать результати проведеного дослідження, молодший шкільний вік є сприятливим для виховання любові до рідного краю, поваги до свого народу, формування відповідального, гуманного ставлення до природи й суспільства в цілому. Оскільки особистість молодшого школяра розвивається й постійно зазнає не тільки формуючого впливу умов зовнішнього середовища, а й різноманіття цілеспрямованих виховних дій, то змінюється і психічна структура моральних якостей, що відповідним чином проявляється в поведінці та діяльності учня. Молодший шкільний вік характеризується відкриттям морально-духовного «Я», пошуком свого місця у світі, можливістю оцінювати мотиви власних рішень і вчинків.

Враховуючи зазначене вище, є всі підстави стверджувати, що сформувані ту чи іншу моральну якість упродовж короткого періоду кількома виховними заходами

неможливо. З іншого боку, особистість з усією багатогранністю її властивостей існує як цілісність, котру не можна розкласти на ізольовані якості й формувати їх окремо. Завдання полягає в тому, щоб виявити, якою є цілісність особистості й те часткове, особливе, що доповнює й характеризує її як індивідуальність. Відповідь на це питання дає наявність тих чи інших моральних рис особистості, а виявлення найзагальніших моральних якостей, що інтегрують усі інші.

Експериментальна робота з формування моральних якостей учнів 3-4 класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності була побудована з урахуванням результатів вихідних обстежень учнів щодо розвитку в них моральних якостей у навчально-виховному процесі. Умовний розподіл учнів на три групи відповідно до рівнів сформованості моральних якостей, дозволив диференційовано підійти до вибору змісту, форм і методів виховної роботи і розробки системи педагогічних впливів на кожен з його компонентів. Спеціальні виховні засоби підбиралися з урахуванням індивідуальних якостей кожного учня, а також результатів діагностики сформованості моральних якостей учнів 3-4 класів.

У процесі реалізації завдань експериментальної роботи було розроблено структурну модель формування моральних якостей учнів 3-4 класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності (рис. 1), яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Вона включала мету, принципи, форми, методи і педагогічні умови підвищення ефективності формування моральних якостей учнів експериментальних класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Протягом дослідження нами виокремлено ті принципи виховання молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої

діяльності, які мали провідне значення: системності й послідовності; цілеспрямованості; доступності; урахування вікових й індивідуальних особливостей; суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин; стимулювання до самовиховання; гуманізації; суспільної спрямованості; єдності педагогічних вимог школи і сім'ї; культуровідповідності. На їх основі вибудовувалася сукупність конкретних методологічних, теоретичних і методичних підходів до організації і проведення туристсько-краєзнавчої діяльності.

Реалізація системи виховних впливів на молодших школярів експериментальних класів передбачала проведення занять в експериментальних класах, які відрізнялися від традиційних творчим підходом до вибору форм, методів і прийомів морального виховання молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. Це давало змогу використовувати навчальний матеріал з урахуванням їхніх вікових особливостей і особистісних якостей, педагогічних умов формування моральних якостей, типів уроків, наявної матеріальної бази й методичного забезпечення.

Вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури, зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми, результати проведеного діагностування дали змогу визначити такі педагогічні умови формування моральних якостей учнів 3-4 класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності: особистісно зорієнтоване виховання моральних якостей учнів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності; урахування вікових та індивідуальних особливостей і особистісних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності; комплексний підхід до формування моральних якостей учнів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Рис. 1. Структурна модель формування моральних якостей учнів 3-4 класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності

ності; взаємозв'язок навчальної, позакласної та позашкільної туристсько-краєзнавчої діяльності; вдосконалення змісту виховної роботи з формування моральних якостей учнів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності; спільна робота школи і сім'ї щодо формування моральних якостей молодших школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Для ефективного вирішення завдань морального виховання в процесі позакласної роботи в експериментальних класах були введені туристсько-краєзнавчі заходи в режимі шкільного дня, зміст яких передбачав проведення тематичних конкурсів, вікторин, бесід, туристсько-краєзнавчих ранків та ін.

Формуванню моральних якостей в учнів експериментальних класів у процесі позашкільної туристсько-краєзнавчої діяльності сприяли спеціально організовані екскурсії, туристські прогулянки, фізкультурно-оздоровчі і розважальні заходи, змагання та свята з туризму, які забезпечували максимальне залучення молодших школярів до участі в них. Такі масові позашкільні заходи проводилися під час канікул та у вихідні дні з участю батьків, учителів під загальним керівництвом директорів шкіл.

З метою реалізації зазначених заходів на практиці систематично проводилася відповідна організаційно-методична робота з батьками учнів експериментальних класів. Вона спрямовувалася на надання їм необхідних знань про мету й завдання морального виховання дітей у сім'ї, про форми організації туристсько-краєзнавчої роботи за місцем проживання учнів. Це досягалося у процесі проведення бесід, диспутів, індивідуальних консультацій із батьками учнів; організації показових занять з демонстрацією фото- і відео матеріалів; використання батьківської допомоги у роботі туристсько-краєзнавчих гуртків;

залучення батьків до організації і проведення виставок, конкурсів, туристсько-краєзнавчих ранків, екскурсій, туристських свят, спортивних змагань і походів вихідного дня. Така спільна діяльність сприяла встановленню тісного взаємозв'язку школи і сім'ї, дотриманню єдиних вимог до молодших школярів, проведенню чіткої координації спільної роботи школи і сім'ї у моральному вихованні, створенню сприятливих умов для розвитку особистісних моральних якостей в учнів початкових класів.

У зв'язку із широким упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл в експериментальних групах нами використовувалися комп'ютерні технології, мережа Інтернет. Це підвищувало ефективність туристсько-краєзнавчої роботи, сприяло обміну краєзнавчими матеріалами, які взаємно збагачували досвід організації і проведення туристсько-краєзнавчих заходів. Підґрунтям цих зв'язків є спільність інтересів учнів початкових класів різних міст не тільки України, але й зарубіжних країн, прагнення допомогти одноліткам у пізнанні рідного краю й поповненні експозицій шкільних краєзнавчих музеїв. У процесі дружнього листування юні краєзнавці дізнавалися багато цікавого про міста і території, куди планувалися майбутні туристські походи й екскурсії. За допомогою мережі Інтернет учні мали можливість обмінюватися фото- і відеоматеріалами, на яких були зображені відомі люди рідного краю, природні та історичні пам'ятки минулого і сучасного.

Висновки. Реалізація виховного потенціалу туристсько-краєзнавчої діяльності в експериментальних класах залежала й від дотримання основних педагогічних вимог до її організації: туристсько-краєзнавча діяльність

відповідала наміченим дидактичним і виховним цілям; вона організовувалася на основі моральних принципів; мала чітко визначений обсяг, зміст, терміни, час і місце проведення; відрізнялася колективним характером організації і проведення. При цьому складність туристсько-краєзнавчої діяльності зростала з віком учнів, а їхні дії під час її проведення супроводжувалися й закінчувалися аналізом, на основі якого планувалася майбутня туристсько-краєзнавча діяльність. Дотримання цих вимог під час організації і проведення туристсько-краєзнавчої діяльності давало змогу найбільш доцільно організувати практичну діяльність молодших школярів у процесі туристських походів і актуалізувати її виховний зміст.

Слід також зазначити, що педагогічна специфіка туристсько-краєзнавчої діяльності полягає в тому, що вона має на меті не тільки оздоровлення, загартування і організацію здорового способу життя учнів молодших класів, а й отримання конкретних, виразно визначених освітньо-виховних результатів. Адже молодший шкільний вік, як показують результати проведеного дослідження, є найсприятливішим для виховання патріотизму, любові до рідного краю, поваги до свого народу, формування відповідального, гуманного ставлення до природи й суспільства в цілому. Ці якості найкраще виховуються в учнів початкових класів у процесі занять туризмом і шкільним краєзнавством, які мають невичерпні можливості у патріотичному і моральному вихованні.

Література

1. Лопатинська В.В. Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю: Автореферат дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Те-

- орія і методика виховання» / В.В.Лопатинська; ін-т пробл. вих. АПН України. – К., 2007. – 20 с.
2. Оришко С.П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : Автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» /С.П. Оришко. – Тернопіль, 2010. – 20 с.
  3. Самолук А.А. Формування творчої активності учнів основної школи у процесі туристсько-краєзнавчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах: Автореферат дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» /А. А.Самолук; ін-т пробл. вих. АПН України. – К., 2015. – 22 с.
  4. Поліщук В.В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму : Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / В.В. Поліщук.; Львів. держ. ун-т фіз. культури. – Л., 2008. – 20 с.
  5. Троценко Т.Ю. Формування моральних якостей учнів 3-4 класів в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності: Дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т.Ю. Троценко; ін-т пробл. вих. АПН України. – К., 2009. – 229 с.
  6. Яхно Є.Г. Комплексний розвиток фізичних і моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Є.Г. Яхно; Дніпропетровський. держ. ін-т фіз. культури і спорту. – Дніпропетровськ, 2011. – 23 с.

